

О.Г. РУДА

МАНІПУЛЯТИВНІ СТРАТЕГІЇ В РОЗВ'ЯЗАННІ МОВНИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНІ

Наукове повідомлення молодого вченого на засіданні Президії НАН України
23 листопада 2011 року

У статті викладено результати дослідження мовного складника передвиборчої риторики кандидатів на пост Президента України та інших політиків, а також охарактеризовано діяльність влади з мовного планування й реформування в державі. З метою реконструювання реального контексту проаналізовано тексти політичного дискурсу: програмні документи, розпорядження владних структур, публічні виступи політичних і громадських діячів, заяви з проблем мовної політики, матеріали, присвячені двомовності, змінам мовного законодавства, мовній ситуації, та коментарі держслужбовців. Увагу зосереджено також на дискурсі ЗМІ як інструменті поширення маніпулятивних повідомлень.

Маніпуляція — ... психічний вплив, який здійснюється таємно, а відповідно, не на користь тим особам, на яких він спрямований... він не лише підштовхує людину робити те, чого хочуть інші, а й змушує її хотіти робити це.

ГЕРБЕРТ ФРАНКЕ,
«Людина, якою маніпулюють» (1964 р.)

Незважаючи на толерантність мовної політики українізації, порівняно з мовною політикою Латвії та Естонії, Росії і деяких європейських країн, наприклад Франції, поступове розширення функцій української мови супроводжується негативними суспільними реакціями, переважно в південному та східному регіонах. Сьогодні в парламенті зареєстровано черговий «мовний» законопроект «Про основи державної мовної політики». З покликанням на ратифіковану парламентом «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин» у мовне законодавство впроваджено поняття «регіональна мова», що отримує на території її поширення такі самі права, як і державна. Тексти і законопроекту, і зазначеної хартії

вже отримали експертну оцінку науковців і юристів, які одностайні у висновку: положення документів суперечать Конституції України, а хартію використано не за її призначенням — для захисту загрожених мов.

Непоследовна державна мовна політика є причиною виникнення ситуацій, коли мовне питання, потрапляючи в ідеологічну риторіку різних політичних сил, стає предметом маніпулювання.

Застосувавши спеціальні лінгвістичні методи, ми проаналізували низку текстів у друкованих та електронних виданнях, виступи в телевізійних шоу, коментарі так званих «пересічних» громадян на інтернет-форумах, які часто є замовленням певної політичної сили. Це тисячі текстів, які стосуються мовного питання, зібрані в часовому проміжку від жовтня 2009 року до сьогодні.

Аналіз показав таке. Маніпулювання тісно пов'язане із систематичною дезінформацією населення. «Фальшива дійсність» створюється за допомогою впровадження у свідомість бажаного під виглядом об'єктивної інформації, приховування одних фактів та інтерпретації інших, комбінування статистичних, зокрема і соціологічних даних. Маніпулювання мовними засобами дає змогу моделювати зміст висловлювання. Розширення, звуження чи заміна семантики слів з метою досягнення потрібного маніпулятивного ефекту отримали назву «**семантичного тероризму**». Поширеними маніпулятивними прийомами поводження зі словами і поняттями в політичному дискурсі є використання абстракцій, ідентифікаційних мовних зворотів, зумисне вживання метафор і так званих «модних слів», таких, що містять готову оцінку.

Поняття «нової» ідеології сьогодні корелює з «мовною» ідеологією. Найвідоміша семіотична опозиція «герой–ворог» актуалізована в новій опозиції ідеологом — «*мова–язик*».

Уже стійкими через системне, наступальне повторення стали вислови «*утиски, дискримінація російськомовного населення*», «*масовий наступ*», «*витіснення*», «*обмеження*». Мовна політика, яка проводилася попередньою владою, ідентифікується як «*насильницька українізація*», «*геноцид*», «*націонал-інквізиція*». Ідеологічні опоненти ідею запровадження двомовності охрестили «*капітулянтським підходом*», «*рекетиством*», «*манкуртизацією людей*».

Політичні тексти рясніють аргументами на підтримку права російськомовного населення «добиватися мовної рівноправності», що ілюструє поширений маніпулятивний прийом **спекулятивного аргументування**. Загалом алогічність, суперечливість у міркуваннях, імітація аналітичних суджень — характерні ознаки риторики маніпуляторів.

На «*потреби*», «*право вибору*», «*забезпечення додержання прав і свобод*» покликаються політики як на головні аргументи запровадження другої офіційної мови. «Право

вибору» майже завжди супроводжує інше поняття-заклинання — «*демократія*», демонструючи використання одного з основних маніпулятивних прийомів, який полягає в тому, що абстрактному поняттю, властивості або ідеї надається самостійне буття, — **гіпостазування**.

Дієвим прийомом маніпулятивної риторики є **гра на почуттях**. Засобом для цього слугує використання кризи, коли увагу людей зосереджено на незадоволеній потребі. З вуст політиків звучать заяви на кшталт: «*При чому тут мова? Треба підняти рівень життя, зробити Україну багатую і красивою*».

В інтернет-просторі виникають нові номінації з яскравою ідеологічною спрямованістю: українськомовних називають «*неонацистами*», «*свідомітами*», «*титульними*»; російськомовних — «*малоросами*», «*підкацаниками*», «*байстрюками*», «*яничарами*». Ряди таких означень, на превеликий жаль, множаться. Безумовно, оцінні найменування викликають у людей найсильніші емоції. Це пояснює виняткову дієвість такого маніпулятивного прийому, як **навішування ярликів**. Зусилля нових ідеологів спрямовані на штучний поділ народу за мовною й етнічною ознаками, критеріями місця проживання та політичних симпатій.

Сформовано стереотипи про «*вузький прошарок українськомовної інтелігенції*», явище «*київського компромісу*», «*вмираючої мови*», а також про те, що «*російська мова — мова блатняка і мату*», при цьому не береться до уваги, що це мова і науки, і культури. Формування оцінних стереотипів, які використовуються як готові означення, тобто **стереотипізація**, — поширений маніпулятивний прийом.

Наведені приклади, що поширюються із середовища політиків, підхоплюють засоби масової інформації, які, зокрема, продукують і «перекручують» факти; змішують їх із авторськими міркуваннями (принцип роботи так званої «коментованої» преси); використовують спеціальні мовні засоби, як-от ідеологічно забарвлені метафори на зразок: мовна політика українізації — «*гра з вогнем*»,

сучасна мовна ситуація — «мовне згарище», «мовний катамаран», держава — «великий мовний Вавилон». Інформація зумисне хаотизується, подрібнюється, розбавляється рекламою й фото. Помітно збільшилося використання «розмитой» статистики. Результати опитувань оприлюднюються без покликання на джерело інформації. Загалом використання прийому **аналогій і наукоподібність викладу** нейтралізують здатність людей до об'єктивних і самостійних оцінок та суджень.

Прийоми і методи маніпулювання масовою свідомістю різноманітні й постійно оновлюються. Суспільство, яке не має ін-

ших засобів протидії маніпулятивному впливові, окрім формування відповідної громадської свідомості, має бути поінформоване щодо різних політтехнологій, особливо тих, що стосуються важливих й іноді дражливих питань — мовного, етнічного, конфесійного життя соціуму. Озброєння суспільства такими знаннями стримуватиме подальше його розгойдування і розгортання в ньому деструктивних процесів. Вважаємо, що роз'яснення проблем мовного життя, відокремлення реальних проблем від спекулятивних і надуманих сприятимуть загальній згуртованості українського суспільства.



Олена РУДА

Закінчила в 2001 р. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, в 2004 р. — аспірантуру Інституту української мови НАН України, відтоді працює у відділі соціолінгвістики Інституту. В 2007 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 — українська мова — «Ко-

мунікативні девіації в умовах українсько-російського білінгвізму». Наукові дослідження присвячені вивченню впливу на мову психічних, соціальних, культурних чинників. Предметом уваги дослідниці є власне мовні елементи комунікації — дискурс, мовленнєвий жанр, мовленнєвий акт, інтенційний складник комунікації, тактики і стратегії міжособистісного спілкування в сучасній українській лінгвокультурі. Сьогодні працює над підтемою «Мовні портрети «нових киян» у межах теми відділу соціолінгвістики «Мовний побут сучасного українського міста». Автор монографії «Комунікативні девіації в умовах українсько-російського білінгвізму» (2009 р.), співавтор колективної монографії «Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти» (2007 р.). З вересня 2010 р. — стипендіат Президента України для молодих учених.